

Dušan Škodič

Stoletnica Rapalske pogodbe

Meja v naših gorah

*Pogled z Bogatinskega sedla proti Krnskemu pogorju. Vse te gore zahodno od rapalske meje so skoraj trideset let pripadale Kraljevini Italiji.
Foto Peter Strgar*

*Dol od Logatca – tik od Ljubljane,
črne so vrane,
krila ogromna čez svet razprostrle,
zarje za njimi za nas so umrle,
črne so sence pale čez Kras,
črne sence zakrile so nas.*

Igo Gruden (*Primorske pesmi*, 1920)

Okroglo stoletje mineva od podpisa Rapalske pogodbe (12. novembra 1920), s katero je naš narod pravno in formalno izgubil četrtno ozemlja današnje države in v njej živečega prebivalstva. Bil je čas konca prve svetovne morije in nato je sledil čas obračuna zavezniških mešetarjenj z ozemlji. S tujimi ozemlji so – po sklenjenem tajnem Londonskem sporazumu – sile trojne antante (Združeno kraljestvo Velike Britanije, Republika Francija in carska Rusija) Italiji plačale napoved vojne Nemčiji in naši tedanji domovini, Avstro-Ogrski monarhiji. Italija je po razpadu monarhije zahtevala plačilo in ga v veliki meri tudi dobila. Po naravni razvodnici med Jadranskim in Črnim morjem je stekla najprej začasna demarkacijska črta, rapalska meja pa je z nekaj popravki uradno obveljala po podpisu pogodbe v ligurskem letovišču Rapallo.

Namesto uvoda

Zgodovinski pogled s časovno oddaljenostjo postaja podoben sluzasti ribi, ki jo je vedno težje zgrabiti. Zato si ljudje zgodovino razlagamo različno, odvisno od tega, na katerem bregu informacijskega bazena stoji in kaj nam je kdo obesil na trnek. Podobno je bilo z vzroki za nastanek rapalske meje, ki je nastala zaradi dejanj iz tedanje preteklosti.

Danes razlagati, da je bila rapalska meja posledica italijanske požrešnosti do našega ozemlja, bi bilo zelo krivično. Vedeti moramo, da je zahodna meja Avstro-Ogrske monarhije pred prvo svetovno vojno segala vse do Palmanove. Zato je skupaj s Trstom, Gorico ter večjimi mesti v Istri in Kvarnerju veliko italijanskega prebivalstva živelo izven svojih državnih meja. Vse osamosvojitvene zahteve Italijanov, živčih v Avstro-Ogrski, je monarhija krotila z omejevanjem pravic in prepovedjo združevanja. Enako je bilo v gorah, italijanskim planincem v mejah monarhije ni bilo dovoljeno postaviti lastne planinske kočice.

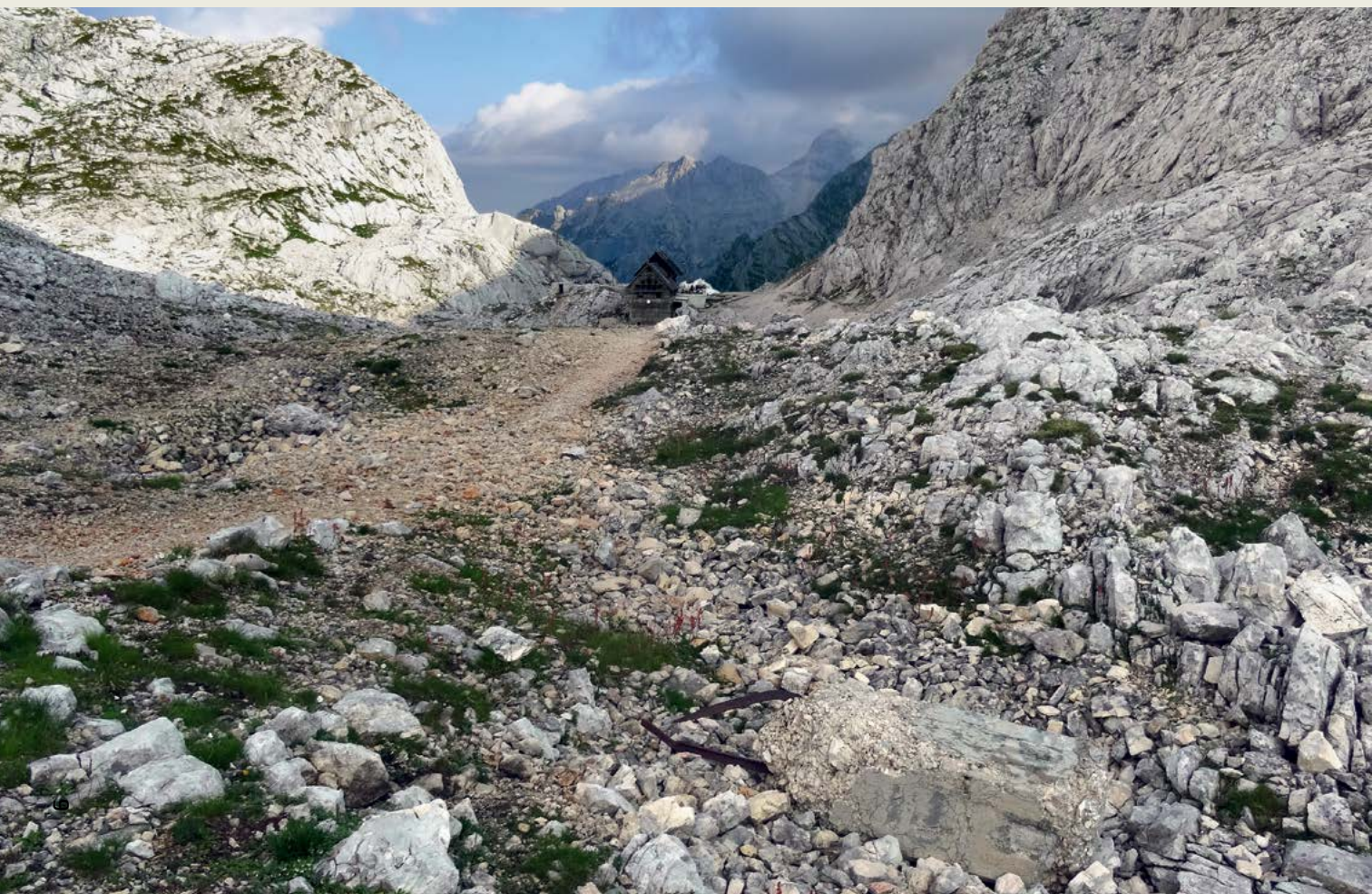
Upor je naraščal in iredentisti so postajali vedno nasilnejši v svojih dejanjih. V italijanskih časopisih so odmevale hude obsodbe, ki so doletele glavne iredentiste pred avstrijskimi sodišči. Ljudje so v njih videli svoje nacionalne junake. Takšno stanje je bilo ob izbruhu vojne leta 1914 odlična podlaga za pripravo načrta, po katerem so sile trojne antante dosegle odprtje nove fronte, ki je zmanjšala pritisk na zahodnem in vzhodnem bojišču. Zaveznikom je bilo namreč jasno, kaj si želi Italija. To in še več so ji z lahkoto ponudili na pladnju. Ponujali niso ničesar svojega ...

Tako so Italiji s tajnim Londonskim sporazumom obljubili tudi ozemlja, ki sploh niso bila poseljena z italijanskim prebivalstvom. Šlo je za mrhovinarsko barantanje z ozemljem Avstro-Ogrske monarhije, katerega del so bile tudi naše dežele Koroška, Kranjska in Primorje. Italija je za to, da bi zadovoljila velike apetite politikov in generalov v Rimu, plačala visoko ceno. Okoli 600.000 mož je izgubilo življenja na skoraj 600 km dolgem italijanskem bojišču, ki je obsegalo tirolsko (več kot 450 km) in soško fronto (dobrih 90 km).

Minilo je sto let, mi pa večinoma še vedno stojimo vsak na svojem bregu. Slovenci se čutimo opeharjene predvsem za Trst in Gorico, Italija pa po drugi strani za celotno rapalsko ozemlje, ker je ta del razpadle Avstro-Ogrske pridobila kot svoj vojni plen. Miselnost se ne bo kmalu spremenila, saj takšen pogled in razlago o rapalski meji vsa italijanska mladina dobiva po rednem učnem načrtu.

Trojna antanta danes nima slabe vesti in ni je imela niti takrat, ko je Italijo spodbujala, da se je šla "zemljo krast". V svojem navdušenju nad združenjem pa se v monarhiji živčeli Italijani, ki so se leta 1920 združili s svojo matico, niso ničesar naučili iz lastne preteklosti. Na priključenem ozemlju Primorske in Notranjske, poseljenem z izključno slovenskim prebivalstvom, so zagrešili iste in še mnogo hujše napake, kot jih je nad njimi zagrešila monarhija. Prepovedali so vsa društva, druženje, šolstvo in povrh vsega še jezik. In nato seveda tudi sami doživeli iredentistični odpor naroda, ki so ga tlačili in prirejali sodne procese proti zavednim posameznikom.

*Prvotna kočica na Doliču je stala malce desno od današnje. Leta 1930 so jo italijanski planinci postavili na zasedenem območju Julijskih Alp. Desno spodaj, tik ob planinski poti, leži skoraj neopazen glavni mejnik št. 11.
Foto: Dušan Škodič*

Zemljevid prikazuje popravke demarkacijske črte med kraljevinama, ki so stopili v veljavo s podpisom Rapalske pogodbe. Kar je obarvano rdeče, je dobila kraljevina Jugoslavija, modro pa Italija. Jugoslavija je med drugim dobila Sorico, Blegoš, Sovodenj, Logatec in Rakek, izgubila pa Vrsnik, V. Javornik in Snežnik. Zemljevid: Grega Žorž

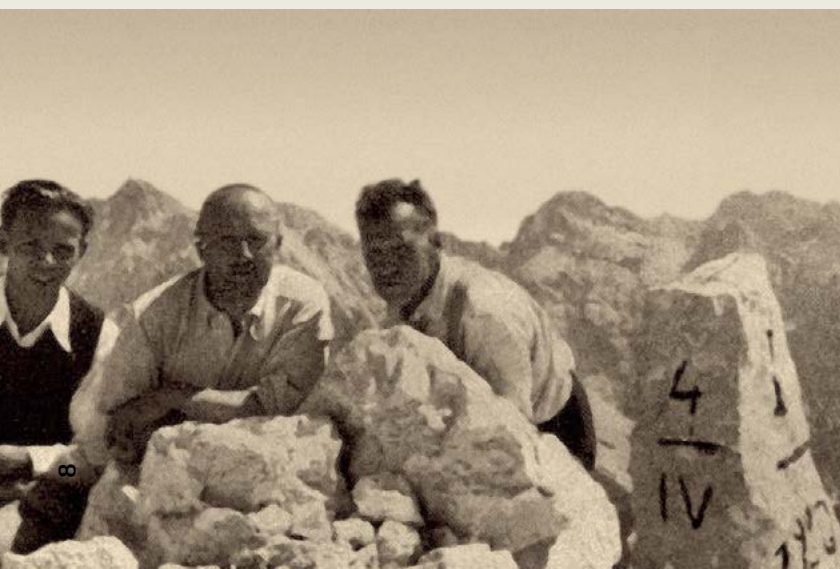

Otroci in učitelji pred osnovno šolo pri Gorenjih Novakih nad Cerknim leta 1925. Posledice Gentilejeve šolske reforme, po kateri je italijanska vlada določila, da sme biti učni jezik v šolah izključno italijanski, so očitne. Razredno fotografijo so morali »okrasiti« kar z dvema italijanskima zastavama. Foto: Arhiv družine Bevk

Rapalska meja razdeli slovenske gore

Slovensko planinsko društvo je v prvi številki *Planinskega vestnika*, ki je spet začel izhajati po prvi svetovni vojni, z žalostjo objokovalo izgubo našega gorskega sveta. Nedostopna za rapalsko mejo je postala Soška dolina, dolina Trenta, gore nad Bovcem, Mangart in Krn. Prav tako tudi vsi vrhovi na mejni črti ali v obmejnem pasu, kot so Ponce, Jalovec, Prisojnik, Razor in Mojstrovke. Nedostopen je postal celoten Bohinjsko-Tolminski greben z Rodico, Voglom, Črno prstjo in Ratitovcem. Za planince so bili izgubljeni mnogi vrhovi v Cerkljansko-Škofjeloškem pogorju, vključno z Blegošem, ki je tudi po poznejšem popravku meje ostal zaprt zaradi prisotnosti jugoslovanske vojske. Enako je bilo na Notranjskem. Trnovski gozd, Nanos, Javorniki in Snežnik so se znašli v Kraljevini Italiji. V italijanske roke so prešle Koritniška koča, današnji Tičarjev dom na Vršiču, prva koča na Poreznu, stara Vilharjeva koča na Snežniku. In vse so bile takoj

Rapalska meja je tekla tudi čez vrh Jalovca. Mejnik je bil posebež, saj so namesto postavitve betonskega obklesali in označili kar naravno skalo. Posnetek je nastal leta 1939, na njem pa sta poleg avtorja Stanka Štublarja na levi še dve znani planinski osebnosti. V sredini Josip Wester, desno Janko Mlakar. Arhiv Planinskega vestnika

Visoko nad Pologom na višini 1880 m kot nasedli kit ždi visokogorska finančna stražnica. Betonski objekt so v poletnih mesecih uporabljali za nadzor planincev. Zavetje je nudil desetini finančnikov, ki so bili med letom nastanjeni v Pologu. Foto: Grega Žorž

preimenovane, nosile so imena znanih italijanskih iredentistov. Nič bolje ni bilo na severni meji. Celotne Karavanke in vrhovi grebena Košute so po neuspešnem plebiscitu postali mejna črta.

Razmere slovenskemu planinstvu niso bile naklonjene. Še mnogo huje je bilo na drugi strani meje, kjer so nove oblasti kmalu prepovedale obstoj vseh slovenskih društev, seveda tudi planinskih, ker bi to lahko (upravičeno) pomenilo združevanje enakomislečih ljudi. Glavni urednik Josip Tomišek je z grenkobo ugotovil, da je nevarnost germanizacije naših gora, proti kateri se je SPD borilo skoraj trideset let, izginila. Nemškega potujčevanja ni bilo več, splošna situacija pa je bila po novem še precej slabša. Ob hudo okleščenem ozemlju so bile osrednje Kamniško-Savinjske Alpe edino visokogorje, ki je še ostalo v naši lasti.

Betonski mejniki od Peči do Sušaka pri Reki

Rapalska meja je bila na terenu označena z betonskimi mejniki, na katere tudi danes ni težko naleteti, saj so bili postavljeni precej na gosto in v vidni razdalji. Mnogo manj je bilo večjih, glavnih sektorskih mejnikov, ki jih je bilo med Pečjo in Sušakom pri Reki – ta je imela tedaj še status svobodnega mesta – le 69. Med njimi je stalo kar 4508 vmesnih mejnikov druge vrste, ki so manjši in na katere po navadi naletimo med planinskimi izleti.

Glavnih mejnikov je na ozemlju današnje Slovenije stalo 61. Približno dve tretjini jih še lahko najdemo ali vsaj njihove ostanke, ostali so bili zaradi različnih vzrokov odstranjeni ali uničeni. Naštejmo le nekaj glavnih mejnikov na naših tleh: št. 1 stoji na Peči, mejnik št. 10 je stal na vrhu Triglava, na vrhu Rodice je stal št. 22, sredi proge na smučišču Cerčno je do prihoda

Italijanska CAI se je takoj po zasedbi lotila spodbujanja planinstva v gorah zasedenih Julijskih Alp. V to je sodilo tudi preimenovanje obstoječih avstrijskih in slovenskih koč. Na posnetku skupina, ki je leta 1922 nesla označevalne table za avstrijsko kočo na Mangartskem sedlu - ta se je med vojnama preimenovala v rifugio Giuseppe Sillani. Foto: Renato Timeus, arhiv Societa Alpina delle Giulie

snežnih teptalcev kraljevala št. 32, Gorenji Vrsnik nad Žirmi je imel mejnik št. 40, ob robu gozda nad Uncem je stala št. 50, zadnja dva na naših tleh, št. 60 in 61, pa najdemo vsa zaraščena na naši sedanji južni meji, sredi gozdov JV od Snežnika.

Sporna meja na Triglavu

Meja med kraljevinama Italijo in Jugoslavijo je bila v dvajsetih letih nekaj časa vroča tema zaradi "Triglavskega spora", o katerem smo že pisali.¹ Razmejitve na najvišjem vrhu je bila pomembna za obe strani, zato se je mešana razmejitvena komisija z njo ukvarjala dlje časa kot z večino ostalih odsekov meje.² Ker so Italijani trdno vztrajali pri svojih zahtevah, je jugoslovanski ministrski predsednik Nikola Pašić uradno izjavil, da se bodo obrnili na švicarsko arbitražo. Ta bi po vsej verjetnosti odločila, da se mora mejna črta držati razvodnice med Jadranskim in Črnim morjem, kot je bilo načeloma rečeno. To je bilo zelo neugodno za Italijo, razvodnica se je namreč komajda približala vršni kupoli Triglava. Tega so se Italijani zavedali, zato so morali popustiti, če so želeli izsiliti mejo vsaj na vrhu gore, tako da v celoti ne bi pripadel nikomur. Pri tem jim je diplomatsko pomagala jugoslovanska vlada, ki je zamenjala svojega vodilnega člana razmejitvene komisije polkovnika Daskalovića s polkovnikom Panto Draškićem. Meja na Triglavu je bila nato potrjena, v jugoslovansko škodo, preko samega vrha. Aljažev stolp je simbolično ostal Kraljevini Jugoslaviji, in to za natančno 2,55 m, kolikor je bil oddaljen od njega glavni mejnik št. 10.

S tem se je končalo burno obdobje "triglavskega spora", ki so ga podžigali skrajni nacionalisti obeh kraljevin, skupaj z obilno pomočjo tiskanih medijev, ki so javnosti velikodušno servirali senzacionalistične

članke. Izkazalo se je, kot mnogokrat, da je šlo za manipulacijo s čustvi preprostih ljudi, ki so jih razburile lažne novice (danes bi jim rekli *fake news*). Pravzaprav je zelo zanimivo, da se stoletje pozneje ni nič spremenilo. Morda je stanje v resnici še slabše kot nekoč, saj nam take in drugačne "race" (teh danes sploh ne pišejo novinarji) sproti padajo iz spletnih objav in telefonov, zato jih je laže deliti kot preverjati.

Nekaj minut nad Zasavsko kočo na Prehodavcih blizu poti na Veliko Špičje stoji glavni mejnik št. 12. Po letu 1941 je bila rapalska meja do Žirov meja med Italijo in nemškimi Rajhom, zato je bila črka J spremenjena v D. Foto: Dušan Škodič

¹ Dušan Škodič: Streljanje in pleskarske vojne na Triglavu. *Planinski vestnik* št. 7–8, 2015, str. 10–11.

² Grega Žorž: Še pojasnilo glede nastanka zgradbe Morbegno. *Planinski vestnik* št. 7–8, 2014, str. 12–13.

Čopič in puška, da damo si duška!

Dokazano je, da so bili dogodki v zvezi s postavljanjem oboroženih straž na Triglavu in barvanjem Aljaževega stolpa na začetku dejanje samoiniciativnega organiziranja ogorčenih posameznikov, v zaostrenem nadaljevanju pa na jugoslovanski strani posledica antipropagande, ki jo je ustvarila jugoslovanska nacionalistična organizacija Orjuna.

Triglavski spor: prvo dejanje

Uvodno napeto stanje in razburjenost zaradi rapalske razmejitve na Triglavu je bralcem Planinskega vestnika v svojem spominskem pismu leta 1977 iz prve roke pojasnil neposredni udeleženec Vladimir Cizelj. V članku navaja znano italijansko provokacijo, ko so nekateri beneški časopisi objavili vabilo, da bo 15. julija 1923 na goro *Tricornno* organiziran planinski izlet, ki ga bo spremljal vojaški oddelek. Na vrhu je bilo predvideno tudi razvitje italijanske trikolore.

Kot pojasnjuje Cizelj, je bilo ogorčenje pri nas izredno, saj so se ljudje z grenkobo spominjali predrznih potez, ki so jih uporabljali zahodni sosedje. Že jeseni leta 1919, pred podpisom Rapalske pogodbe, po kateri bi moralo mesto Reka ostati svobodno in ne bi pripadlo nobeni od kraljevin, se je namreč pojavil pustolovski sanjač in nacionalistični poet Gabriele D'Annunzio. Veliki narcis in manipulator množic je s hujskanjem povedel množico po vojni zdolgočasenih legionarjev v "marš na Reko" in jo z veliko lahkoto tudi zavzel.

Po petnajstih mesecih zasedbe in sprenevedanja italijanske vlade, ki je zaradi lepšega posredovala z redno vojsko, so se legionarji umaknili – Reka pa je ostala italijanska in s celotnim zaledjem pristala na zahodni strani rapalske meje. Kraj Ronke, kjer je tržaško

Gabriele D'Annunzio na razglednici, poslani z Reke leta 1921. Zaradi zaslug pri zasedbi Reke je pozneje dobil tudi častni naziv Principe di Montenevoso (Princ Snežnika). Snežnik je zaradi taktičnih potez lastnika gozdov in Mussolinija skoraj v celoti pripadel Italiji. Foto: Wikipedia

Poleti 1923 je izbruhnil Triglavski spor. Italijanski časopisni provokaciji je sledila lažna brzojavka radikalne organizacije Orjuna, da so Italijani zasedli Triglav, nanj postavili dve strojnici in Aljažev stolp prebarvali v barve svoje zastave. Arhiv Dlib

Posebna izdaja. Ljubljana, 4. avg. 1923.

ORJUNA

Št. 35.

Jesenice, dne 4. avgusta 1923.

Brzojav.

Oblasnemu odboru „Orjuna“

Ljubljana.

Po dosti zanesljivih virih danes zvedeli, da so Italijani zasedli cel vrh Triglava in s tem onemogočavajo poset Aljaževega stolpa na vrhu Triglava od strani turistov, ki posejajo Triglav iz naše strani.

Dalje: Italijani imajo na vrhu Triglava postavljene 2 strojnice, pri katerih so noč in dan italijanski vojniki Alpinci.

Aljažev stolp je od torka naprej prepleškan, in sicer v barvah italijanske trikolore.

V nedeljo, 25. VII. so bili Italijani gori z godbo.

Za napovedano akcijo dne 12. t. m. se bode udeležilo iz Jesenic okoli 30 turistov, deloma naši člani, deloma narodno misleči Jugoslovani.

letalščice, se v spomin na pohod legionarjev danes imenuje Ronchi dei legionari.

D'Annunzio, ki ni bil fašist, je tedaj naredil usoden vtis na šele vzpenjajočega se Benita Mussolinija. Širokoustnež je tudi sam uporabil metodo nagovarjanja množice fanatičnih privrženecv in sejanja strahu med nasprotniki ter oktobra 1922 uspešno vkorakal v Rim ter prevzel oblast.³

Ker je bil prisoten strah, da bo tudi Triglav preprosto zaseden – po tem pa bo tako ostalo, je bilo ogorčenje med ljudmi veliko. Med njimi je bil tudi Cizelj, ki se je skupaj s starejšim bratom takoj odpravil z vlakom v Mojstrano, kjer so se že zbirali planinci – prostovoljci z namero, da bodo s svojo množičnostjo preprečili fašistično manifestacijo na vrhu.

V Mojstrani je, tako razlaga, situacija postala nepričakovano zelo resna. Cizelj, ki je bil po poklicu umetniški fotograf, in prav tako večina ostalih namreč niso pričakovali, da bo iz tega nastala paravojaška akcija. Tam jih je pričakal in zbral Miha Čop (po domače

³ Ob stoletnici podpisa Rapalske pogodbe so žal ponovno oživele nacionalistične težnje v Italiji in 12. septembra 2019, ob stoletnici zasedbe Reke, je D'Annunzio dočkal svoj spomenik sredi Trsta.

Četa alpinov pred barako Morbegno pod Triglavom. Prizori množične italijanske vojaške prisotnosti tik za rapalsko mejo so bili v medvojnih letih pogost pojav. Arhiv Associazione Nazionale Alpini - Goricia Fotografija je kolorizirana.

Strojev Miha iz Blejske Dobrave), tudi ustanovitelj TK Skale na Jesenicah.

Miha Čop je bil zanimiva oseba, znan daleč naokoli Jesenic. Med obema vojnoma je bil direktor carinarnice na Jesenicah, kot oseba pa brez dvoma zelo drzen človek, saj je bil prostovoljec v balkanskih vojnah in pozneje tudi prostovoljec za našo severno mejo. Planincem – prostovoljcem so zvečer v Mojstrani razdelili puške in strelivo, nakar so fantje ponoči odšli čez Prag do Staničeve kočice, naprej na Kredarico in s prvim svitom prispeli do Aljaževega stolpa, kjer so razvili veliko jugoslovansko zastavo. Nato se pravzaprav ni zgodilo nič več, tako Cizelj. Italijanskih vojakov na vrh ni bilo, saj so verjetno od daleč opazili naše in niso tvegali oboroženega incidenta. Prišlo je le nekaj preplašenih mlajših planincev, ki si niso upali prestopiti mejne črte in so hitro zapustili vrh. S tem dejanjem Cizelj konča spomine na svojo "triglavsko avanturo", saj pravi, da so zapustili vrh in odšli domov.

Triglavski spor: drugo dejanje

Kot kaže, je bila akcija Čopovih prostovoljcev tako odmevna, da je navdihnila Orjuno, ki je v tem prepoznala priložnost. Z izredno številko svojega lista je v javnost lansirala brzojavko, v kateri je pisalo, da so 25. julija Italijani zasedli naš najvišji vrh s štiristo vojaki in postavili nanj dve strojnici. S tem naj bi planincem onemogočili dostop, med tem pa še prebarvali stolp v barve svoje zastave. Bila je le navadna laž.

Orjuna je v začetku avgusta javno priznala, da brzojavka ni bila preverjena in da stolpa Italijani niso prebarvali. Vendar je bila škoda že povzročena in zanihanje je šlo mimo javnosti. Skrajneži so napovedali nove akcije in jih tudi izpeljali. Tako so za 12. avgust

Posnetek večje skupine italijanskih alpincev in dveh častnikov, ki pozirajo ob Aljaževem stolpu v tridesetih letih. Levo poleg planinke spredaj sedi postaven jugoslovanski graničar, za njo pa še eden, ki ima na ramenu roko alpinca. Vzdušje je videti zelo sproščeno in priča, da so se napetosti iz dvajsetih let tedaj že zelo umirile. Foto: Jožef Bizjak – Pepi. Fototeka Slovenskega planinskega muzeja

Italijanom sporočili, da jih bodo na Triglavu čakali z orožjem. Prispelo je nekaj oboroženih oddelkov orjunašev in se namestilo v koči na Kredarici. Na vrhu so razvili jugoslovansko zastavo. Aljažev stolp, sicer prepoln raznih grafitov, so sami prebarvali v jugoslovanske nacionalne barve. S puškami so oddali nekaj salv proti baraki Morbegna. Italijanov ni bilo. Po dveh dneh in treh nočeh straže so orjunaši naveličani odšli domov. Na vrhu naj bi ostal le manjši oddelek, kar so izkoristili fašisti, ki so se povzpeli iz Trente in tudi sami sprožili več strelav proti Triglavu. Zaradi zelo velike oddaljenosti brez posledic.

Ostanki jugoslovanskih graničarskih karavil so ponekod v visokogorju še vidni, medtem ko so v dolinah, kjer so bile to lesene barake, že popolnoma izginili. Na posnetku so ruševine visokogorske karavle na razglednem pomolu pod sedlom Globoko (1750 m), zadaj v daljavi Komna.
Foto: Dušan Škodič

Rapalska meja je bila čistokrvna gorska meja

Politično ustvarjena meja je bila z odstopanji speljana po naravni razvodnici med Jadranskim in Črnim morjem. Razvodnica je gorska hrbtenica, ki poteka od Peči preko Julijskih Alp, celotnega Bohinjsko-Tolminskega grebena, po Idrijsko-Cerkljanskem hribovju preko Javornikov in mimo Snežnika do meje s Hrvaško. Najnižjo točko je rapalska meja dosegla na Planinskem polju (527 m), najvišjo na vrhu Triglava (2864 m). Povprečna nadmorska višina glavnih mejnikov znaša več kot 1300 m.

Zaradi gorskega porekla je imela meja velik vpliv ne le na ljudi in življenje na obeh straneh, temveč tudi na planinstvo. To je postalo marsikje, tudi v širšem obmejnem pasu čez noč oteženo ali popolnoma

onemogočeno. Miniti je moralo celih pet let, preden so oblasti podpisale prvi dogovor o turističnem prehajanju meje v gorah, a v praksi so zaradi zavlačevanja z ratifikacijo pretekla še dodatna štiri leta, preden se je dogovor začel izvajati.

Planinarjenje v Julijcih je s tem postalo mogoče, a je bilo zapleteno. Planinec, ki je želel na primer narediti krožno turo okoli Triglava, je za to potreboval dovolilnico (imenovala se je Specialna obmejna karta), za katero pa sam ni mogel zaprositi. To je v njegovem imenu lahko storilo njegovo planinsko društvo, ki je prošnjo posredovalo na SPD v Ljubljani ali na TK Skala. Prosilec je moral navesti, za kateri del meje potrebuje dovoljenje, skratka, po katerih gorah ima namen hoditi. Dovolilnica je veljala za tekoče leto, naslednje leto jo je bilo treba obnoviti.

A tudi z veljavno dovolilnico se ni bilo preprosto potepati po visokogorju, saj se je bilo treba hkrati držati strogih pravil. Planinec se je na območju sosednje države lahko zadrževal največ štiri dni. Ob prestopu meje se je moral obvezno javiti mejnim organom, ki so mu v dovolilnico vpisali datum vstopa v sosednjo državo. Ko se je vrnil, se je moral ponovno zglasiti pri obmejni straži ali organih javne varnosti, da so mu vpisali datum vrnitve. Planinec je to lahko storil tudi na katerem od sosednjih prehodov, in ne le tam, kjer je mejo prestopil prvič. Na ta način je lahko naredil krožno turo, seveda pa se je moral držati predpisane časovnega okvira. Kdor bi ga presegel – ali če mu je manjkal vstopni datum, se je štel za krivega nedovoljenega prehoda meje in z njim se je strogo postopalo. Specialne planinske dovolilnice so veljale izključno za visokogorje med Pečjo in Poreznom. Obisk vseh drugih gora južno od Porezna ni bil več dovoljen, kar je s stališča mejnega nadzora razumljivo. Kjer je bil sredogorski svet laže prehoden, se je že kmalu razpaslo tihotapstvo ali kontrabant. Mejni nadzor se seveda ni mogel zapletati v to, da bi za vsakega človeka z nahrbtnikom ugotavljal, ali gre za običajnega planinca ali tihotapca. Posebne razlike v tedanji opremi med turisti in tihotapci pa tudi ni bilo.

Planinski vestnik je svoje članstvo sproti seznanjal s težavami pri prehajanju meje v visokogorju. V poletni številki leta 1928, torej že deset let po koncu vojne, je zapisal, da je planincem prehajanje severne meje z Avstrijo ponovno omogočeno, medtem ko meja z Italijo v gorah ostaja popolnoma zaprta – navkljub leta 1925 sklenjeni konvenciji o obmejnem turističnem prometu, ker uradno še ni bila ratificirana. Planinci niso mogli čez mejo v visokogorju, niti če bi imeli pri sebi potni list. Prehod je bil dovoljen izključno po carinskih poteh, ki pa jih v gorah tedaj še ni bilo.

Uzpostavitev mejnih prehodov v visokogorju

Po uradni potrditvi meje so se strasti nekoliko umirile. V visokogorju se je dalo laže prehajati mejo, po tem ko so v tridesetih letih Italijani ob frekventnejših poteh postavili poleg vojašnic mejne vojske še finančne vojašnice za nadzor turističnega prometa. Praktično

vs a prehodna sedla v visokogorju so dobila objekte, ki so v sezoni zagotavljala finančni in varnostni nadzor državne meje.

Na jugoslovanski strani je bilo nadzora manj. Finančnikov na meji ni bilo, le mejni vojaki graničarji so varovali mejo pred nelegalnimi prehodi. Njihove karavle so bile postavljene na razdalji približno dva kilometra tik ob mejni črti, v bližini glavnih mejnikov ali blizu pomembnih naravnih prehodov. Včasih so jih namestili tudi globlje v notranjosti. Na primer v dolini Vrata je stala graničarska karavla nekaj minut naprej od Aljaževega doma. Pozneje je bila preurejena v zimsko sobo. Druga jugoslovanska karavla v Vratih je stala na mestu, kjer je bivak pod Luknjo.

Julijske Alpe in planinstvo med obema vojnama

Napetost ob prehajanju meje v visokogorju je konec tridesetih let popuščala in prihajalo je tudi do druženja, tako med člani mejnih organov obeh kraljevin kot med njimi in naključnimi planinci. Obstaja kar nekaj fotografij, ki so se ohranile v zasebnih zbirkah, na katerih se vidi sproščeno druženje osebja mejnih organov, objetega med seboj in včasih tudi s kakšno steklenico v rokah. Fotografije so bile narejene tako na Triglavu kot na raznih mejnih prehodih v visokogorju. Sproščenost, ki veje iz njih, je bila kajpak še mnogo večja v morebitni ženski družbi. Seveda je bilo takšno početje uradno strogo prepovedano, a ker se je dogajalo daleč od oči višjih oficirjev, zanj niso vedeli ne oni – ne mi, dokler nam ga niso razkrile fotografije iz posmrtno zapuščine nekdanjih uslužbencev.

Tihotapstvo v visokogorju

Meja v visokogorju zaradi težavnega terena ni bila potencialno nevarna za vdor večjih vojaških enot. Prav tako ni bila zanimiva za tihotapstvo v merilu, kot je

to potekalo v srednjem in južnem delu rapalske meje. Je pa seveda tihotapstvo na drobno v visokogorju obstajalo, sploh v tridesetih letih, ko je nastopila velika gospodarska kriza in z njo množična brezposelnost. Ljudje so tvegali glavo za lastno preživetje in marsikomu se ni izšlo. Za večino žrtev nimamo uradnih podatkov, so pa vsekakor bile. France Malešič v knjigi *Spomin in opomin gora* navaja več nesreč med tihotapci, ki so se zgodile pozimi, ko ni bilo strogega nadzora, zato pa so prežale nevarnosti v obliki zdrsa ali snežnih plazov.

V *Slovincu* je na primer pisalo o odmevnejši nesreči v Karavankah, ki je doletela tri mlade tihotapce, dva fanta in 20-letno dekle. Vsi so bili doma z Jesenic in brezposelni. Izginili so sredi februarja 1935. Našli so jih graničarji tri mesece pozneje, ko se je stalil sneg. Najverjetneje jih je odnesel plaz.

Mali tihotapci, ki so v koprnih mesecih po visokogorju v nahrbtnikih prenašali blago za preprodajo (na primer kavo, tablete saharina, kamenčke za vžigalnike), v resnici niso predstavljali realne grožnje državnemu finančnemu aparatu, so jih pa organi preganjali prav tako zavzeto. Med takšnimi malimi tihotapci so bili na primer Trentarji, ki so odhajali po opravkih v Savsko dolino, potem pa so se s tihotapskim blagom vrnili po skrivnih lovskih prehodih domov na italijansko stran.

Huda izkušnja graditelja Hanzovih poti

Obstaja zanimiva in zelo resna zgodba iz časa rapalske meje, ki je tesno povezana tako s slovenskim planinstvom kot tihotapstvom. Ker je meja tekla čez prelaz Vršič, slovenski planinci niso mogli več na Mojstrovko in Prisojnik, zaradi visokega izhodišča zelo priljubljena cilja.

SPD je najelo trentarskega vodnika Hanzo Verte-lja, da bi nadelal pristope na obe gori preko severnih ostenj. Tako sta konec dvajsetih let nastali naši

Pogled z Ratitovca nam razkrije potek praktično celotnega dela rapalske meje od Dravha nad Soriško planino na skrajni levi, čez Komno in Bogatin do Triglava na skrajni desni.
Foto: Dušan Škodič

Na Matajurskem vrhu (1936 m) sredi Tolminsko-Bohinjskega grebena stoji delno ohranjen glavni mejnik št. 23. Meja je tekla po vseh glavnih vrhovih grebena. Pogled proti Velikemu Raskovcu in Radici.

Foto: Dušan Škodič

prvi dve ferati oziroma zelo zahtevni zavarovani poti, Hanzova na Malo Mojstrovko in Hanzova na Prisojnik. Danes obe predstavljata zgodovinski spomenik, kako se je slovensko planinstvo prilagajalo razmeram ob rapalski meji v visokogorju.

Hanza je sklenil pogodbo za gradnjo poti s planinskimi društvom iz Kranjske Gore. Za pomoč je zaposlil dva Trentarja ter lokalnega kovača s kranjskogorske strani. Ta si je naredil kovaško delavnico ob Koči na Gozdu. Tudi oglje za kovačijo si je sam kuhal v kopi, ki jo je naredil v bližini. Kline in železne stope za Hanzo in njegova pomočnika je sproti skoval iz starega železja, ki ga je na Vršiču ležalo naokoli vse polno še od vojne. Toda gradnja ferat je bila zahtevna, trajala je več kot dva meseca, in Hanza je moral ves ta čas plačevati tri zaposlene. Uračunal se je pri ceni, za katero so se dogovorili. Dobička ni bilo, še celo na izgubi je bil, ko je izplačal delavce.

Da bi prejeti denar vsaj nekoliko "oplemenitil", jo je iz Kranjske Gore namesto domov peš mahnil čez Karavanke v Avstrijo. Tam je nakupil za poln nahrbtnik saharina in kremenčevih kamenčkov za vžigalnice ter se vračal domov, da bi na italijanski strani blago prodal po višji ceni. Že pod Golico so ga prestregli jugoslovanski financarji in vklenjenega prignali v jeseniški zapor.

Posledice bi bile zelo hude: visoka finančna kazen in nekaj let zapora. Rešil ga je že omenjeni Miha Čop, ki je bil upravnik jeseniške carinarnice. Veliko je tvegala, da so Hanzo ponoči na njegov ukaz skrivaj izpustili iz zapora. Ta je po opravljenem velikem delu ostal brez denarja, a se je lahko vsaj srečno vrnil domov.

Tihotapstvo v sredogorju

Situacija se je po tem, ko se je meja umaknila z Bohinjsko-Tolminskega grebena in prešla v lažji svet Škofjeloško-Cerkljanskega hribovja, korenito spremenila. Cestne povezave so omogočale lahek prehod tihotapcev, blaga na vozovih in živine za meso.

Varovanje meje je bilo v sredogorju skoraj popolno. Južno od Porezna torej dovolilnice za planince v mejnem in obmejnem pasu niso več veljale. Kakršna koli

Ob cesti pred kmetijo Vrhovec pod Ermanovcem stoji glavni mejnik rapalske meje št. 35. TD Sovodenj je postavilo kopijo mejnika, saj je original nekdanji gospodar takoj po vojni razbil. Foto: Dušan Škodič

oblika pohodništva, kakršno poznamo danes, je bila vse do ukinitve rapalske meje prepovedana.

Meja pa je bila z italijanske strani varovana tudi politično. Ta izraz ima danes morda nekoliko težje razumljiv pomen. Kraljevina Italija je skušala s političnim varovanjem ustaviti prehajanje nevarnih ljudi (pripadnikov organizacije TIGR), idej o združitvi z Jugoslavijo in slovenske literature kot posledice upora proti nasilnemu poitalijančevanju Slovencev.

V posebne vojašnice za rapalsko mejo je bilo nameščeno na tisoče pripadnikov prostovoljne (vendar dobro plačane) fašistične policije MVSN (*Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale*). Ti se s tihotapci niso ukvarjali.

V tridesetih letih se je v varovanje meje vključila še vojska, obmejna straža – GAF. Njihove dolge pomočne kaverne so postale zaradi gradnje z izkopom v hrib skorajda neuničljive, zato so ostale večinoma ohranjene in bodo trajale še dolgo. Domačini so jih marsikje spremenili v priročna skladišča. V njih so bile pozneje tudi garaže in mehanične delavnice, pa okrepečevalnice (Sivka), celo diskoteke (Breznica), planinska zavetišča (pri smučišču Črni vrh nad Cerknim) in celo (leta 2000 popolnoma sanirano) skladišče nizko radioaktivnih odpadkov pri Zavrtaču.

Na jugoslovanski strani, tako kot ob vsej meji, so stale graničarske karavle, namenjene vojaškemu varovanju meje. Finančniki so bili nastanjeni v dolinah, večinoma kar pri zasebnikih. Njihova poglavitna naloga je bila nadzirati tihotapstvo.

Kaznovalna politika ene in druge strani

Znano je bilo, da je kontrabant nevaren, toda zaslužek je bil prelahak, da bi se mu ljudje odpovedali. Ženske in otroci so se načeloma laže izvlekli, če so jih ujeli, odraslim moškim pa graničarji niso gledali skozi prste. Bilo je znano, da srbskim graničarjem puška zelo rada zdrsnje z ramena in tudi streljati so znali dobro. Večkrat so pripravili zasede ob ustaljenih poteh, ki so jih uporabljali kontrabantarji. Prihajalo pa je tudi do raznih obračunov zaradi koristoljubja. Na cerkljanskem je bil znan primer, da si je graničar, ki je bil povezan z domačim kontrabantarjem, od tega sposodil večjo količino denarja. Denar je pognal in zakockal, svoj dolg pa posojilodajalcu vrnil s strelom v hrbet.

Med ljudmi je bilo veliko ogorčenja zaradi mnogih smrtnih žrtev ob rapalski meji. Največja težava in zamera je bila, da so graničarji streljali na kontrabantarje, ki so bili, ne glede na to, ali so prihajali z jugoslovanske ali italijanske strani, vsi Slovenci. S tem seveda niso delali najboljše reklame tistim Primorcem in Notranjem, ki so si želeli, da bi se nekoč spet združili z matičnim narodom.

Nekoliko drugače je bilo na italijanski strani. Osebe njihovih mejnih organov ni veljalo za tako zloglasne strelce, zato pa so bile kazni zelo hude in sodniki so jih izrekli z veliko lahkoto.

V dnevnem časopisju (*Slovenec*, *Jutro* in tudi v pismih primorskim izseljencem) najdemo navedbe o hudih

Vojašnico italijanske obmejne straže na Črnem vrhu nad Novaki, ki stoji na višini 1245 m, so leta 1954 prostovoljci večinoma z ročnim delom spremenili v Planinski in lovski dom na Črnem vrhu. Obisk je bil v prvih letih presenetljivo dober, saj so prirejali prave veselice s plesom, na katere so hodili ljudje iz vse okolice. Pozneje je kočica dobila prizidek za restavracijo na smučišču Cerkno. Koča je svoja vrata zaprla z letom 2002, čeprav ob vratih še vedno visi tabla PZS.

Foto: Dušan Škodič

kaznih za tihotapstvo. Če je šlo za povratnika ali povratnico, je bila lahko obsodba za cekar ali nahrbtnik kave, tobaka in saharina tudi dve do tri leta zapora v notranjosti Italije, poleg tega pa je bilo treba poravnati še visoko denarno kazen. Če sta bila zaprta oče ali mati družine z veliko otroki, je to pomenilo družinsko katastrofo.

Leto zapora in denarno kazen je bilo mogoče dobiti tudi za steklenico pretihotapljenega žganja, kajti v Italiji je bila žganjekuha strogo prepovedana. Domačini so se po svoje znašli in kljub temu poskrbeli za svoje potrebe. Marsikje je obstajala črna žganjekuha, ki je bila skrita, kolikor se je le dalo. S Cerkljanskega je znano, da je bila med vojnama žganjekuha skrita v soteski Pasice, v kateri je znana bolnica Franja. Sotesko so cerkljanski planinci opremili za turistične ogledje že leta 1908, po italijanski zasedbi pa so bila vsa društva razpuščena in divja tesen je ostala na videz pozabljena. Prepovedane žganjekuhe v njej Italijani niso nikoli odkrili, kakor pozneje niti Nemci ne bolnice.

Notranjska in Snežnik

Planinstvo pred prvo svetovno vojno na območju, kjer je rapalska meja prečkala Javornike in Snežnik, z izjemo zadnjega, ni bilo razvito. Toda tako je še danes, saj so planinske kočice zelo redke in označenih poti po hribih, preraščenih z gozdovi, je malo.

Rapalska meja je med Velikim Javornikom in današnje mejo s Hrvaško na razdalji dobrih tridesetih kilometrov večkrat preseгла višino tisoč metrov ter se dotaknila vrhov, ki razen divjih živali in redkih gozdarjev večinoma ne dočakajo obiska niti najpogostejših planinskih zbiralcev tisočakov.

Ilirskobistriška podružnica SPD je malce pred prvo svetovno vojno leta 1914 v Črnem dolu zahodno od Sviščakov odprla Vilharjevo kočico, ki je po italijanski zasedbi pripadla sekciji CAI Fiume z Reke. Dotedanja ilirskobistriška lastnica je bila tako kot vse ostale podružnice SPD v Kraljevini Italiji ukinjena.

Če danes planinarimo po gozdovih okoli Snežnika, lahko sredi gozdov naletimo celo na protitankovske ovire, s katerimi so Italijani zavarovali svojo vzhodno mejo. Prodora jugoslovanskih tankov ni bilo, zato pa je šlo tod mimo precej tihotapcev živine. Posnetek je nastal v Otoški dolini. Foto: Dušan Škodič

Planinstva torej tudi tu ni bilo več. Zato pa se je na Javnostnih in okoli Snežnika poleg donosnega tihotapstva z živino pojavilo še tihotapstvo z gradbenim lesom, v katero so bili vključeni predvsem dvolastniki. Pisale so se velike kontrabantske zgodbe. Črede volov ali konj so na italijanski strani dosegale trikratno ceno. Še višji zaslužek je bil možen z gradbenim lesom, ki ga je v Italiji zelo primanjkovalo.

Streljanja tu kljub velikemu številu mejnih organov začuda sploh ni bilo veliko. Ker so bile razdalje iz Cerknice ali Loške doline do Pivke ali Ilirske Bistrice na italijanski strani prevelike za mali kontrabant v nahrbtnikih, tega tam praktično ni bilo. Potekal pa je veliki kontrabant, organizirano in po gozdnih cestah, večinoma z zatisnjenimi očmi enih in drugih, ki bi morali tihotapstvo preprečevati. Za izdatno odškodnino, kajpak.

Z zlatom naložen osel lahko preskoči vsako ograjo

Iz pripovedi domačinov izvemo nekaj o višini podkupnin. Za "spregledan" par konj je finančnik ali graničar lahko zahteval znesek, ki je bil primerljiv s polovico njegove mesečne plače. Kadar je šlo za cele črede živine, so bili ti zneski zelo visoki. Enako je bilo z gradbenim lesom. Meja je pač potekala daleč od oči višjih oficirjev in obmejni organi obeh strani so kmalu spoznali, da se bi dalo dobro zaslužiti. In tudi mnogo varneje je bilo služiti s podkupninami kot pa z orožjem čakati na tihotapce, ki so bili zaradi visokih vložkov organizirani v večje skupine in vedno oboženi.

Marsikdo si je po nekaj letih takšnega "službovanja" lahko kupil lepo posest. O iznajdljivosti nekega italijanskega finančnika govori tudi spomin domačina iz okolice Loške doline – občasnega tihotapca z živino. Ko je nekoč gozdaril v svojem gozdu v obmejnem pasu, je k njemu nepričakovano pristopil italijanski finančnik. Povedal mu je, da ga je večkrat opazoval, kako je čez mejo spravljaj konje. Tihotapec se je sicer delal začudenega, potem pa spoznal, v čem je stvar. Italijan mu je kar naravnost predlagal pomoč, da bo v določenem in dogovorjenem času lahko vedno varno prečkal mejo. Za to mu bo moral plačati določene odstotke od vrednosti pretihotapljenih živali. Kot se je spominjal domačin, je finančnik svoje delo opravljal zelo temeljito. Čeprav ga ni med prečkanjem meje nikoli opazil, je Italijan, ko je prišel po svoj del zaslužka, vselej do zadnjega repa natančno vedel, kolikšen je njegov delež.

Rapalska meja je bila nevarna tako in drugače

Ker je Notranjska znana po hudih zimah, so se tudi tu dogajale tragedije, o katerih se ni dosti govorilo, še manj pa pisalo, če je šlo za posamezne primere. France Malešič v zvezi s tem omenja velikonočno nedeljo leta 1937, ko se je deset mladih fantov iz Loške doline odpravilo čez mejo nekje pri Ostrem vrhu (1005 m). Na italijanski strani so prodali čredo konj, ko pa so se vračali, je začelo močno snežiti in ni ponehalo. Pet jih je presodilo, da je nevarno nadaljevati, in so se odločili počakati izboljšanje vremena, drugih pet je nadaljevalo. Dva sta v snežnem metežu popolnoma obnemogla in preostali so ju pokrili z odvečno obleko ter nadaljevali v meter in pol visokem snegu proti domači vasi Podcerkev v Loški dolini.

Doma od izčrpanosti niso znali dobro opisati, kje so pustili obnemogla. Domačini so zapregli več parov konj in odšli po fanta. Zaradi slabih informacij so ju našli šele naslednji dan, zmrznjena in do vratu zasuta z novim snegom.

V letošnjem letu je pri Planinski založbi predviden tudi izid planinsko-zgodovinskega vodnika po rapalski meji, **Meja na razvodnici**, avtorja Dušana Škodiča.

Konec vojne še ni pomenil konca meje

Po koncu druge svetovne vojne je rapalska meja formalnopravno še vedno veljala. V začetku maja 1945 je namreč Primorsko in Trst osvobodila jugoslovanska partizanska vojska, a se je morala pod hudim pritiskom zaveznikov po enem mesecu umakniti za demarkacijsko črto, t. i. Morganovo linijo. Demarkacijska črta je potekala od Kopra preko Sežane v Vipavsko dolino, proti Tolminu, do Bovca in čez Mangart do Peči.

Zahodno od nje je nastala Cona A Julijske krajine pod upravo zaveznikov, Cona B Julijske krajine pa vzhodno od demarkacijske črte in se segala do rapalske meje.⁴ Njeno ozemlje je upravljala Jugoslovanska armada, nadzorovale pa enote KNOJ (Korpus narodne obrambe Jugoslavije). Pripadniki KNOJ-a so bili nastanjeni v zasebnih hišah in povezani s terenci. Svojo nalogo so opravljali po večini skrajno resno. Prehod čez staro mejo je bil po vojni še vedno mogoč le z veljavno dovolilnico. Slovenci pa so bili že takoj po končani vojni ponovno razdeljeni.

V prvi povojni številki *Planinskega vestnika* januarja 1946 najdemo obvestilo z naslovom Obmejni promet v planinah. Planince opozarja, da je po odredbi štaba divizije KNOJ-a s prihajajočim poletjem dovoljeno svobodno gibanje na področju Julijskih Alp le v dolino Tamar, do Erjavčeve koče na območju Vršiča, do Kredarice in preko Uskovnice v Bohinj. Povsod drugod v petkilometrskem mejnem pasu (še vedno govorimo samo o rapalski meji, op. a.) je bila potrebna planinska legitimacija, potrjena na notranji upravi.

Mejni prehod na Planini iz časa rapalske razmejčitve. Italija je v infrastrukturo zasedenega ozemlja vlagala velika sredstva. To se vidi tudi po asfaltu, saj je na jugoslovanski strani meje makadam, čeprav je bil to najpomembnejši cestni mejni prehod med Kraljevino Italijo in Kraljevino Jugoslavijo. Fotografija je kolorizirana. Arhiv Park vojaške zgodovine Pivka

V ožjem 500-metrskem pasu je bilo gibanje popolnoma prepovedano. Planince so posebej opozarjali, naj se natančno podredijo odredbam obmejnih straž, do katerih naj bodo prijazni in upoštevajo njihovo odgovornost pri obmejni službi.

Poleti 1947 se je promet v gorah že nekoliko sprostil. Območje Triglava in Črne prsti je bilo tedaj izvzeto iz ožjega 500-metrskega pasu, povsod drugod pa se je

Nekdanji mejni prehod Trate v Rovtarskih Žibrsah blizu Medvedjega Brda. Pod cesto se še skriva glavni mejnik št. 43. Planinarjenje v sredogorju je bilo v obmejnem pasu popolnoma onemogočeno. Foto: Dušan Škodič

⁴ Coni A in B Julijske krajine ne smemo zamenjati s Cono A in B Svobodnega Tržaškega ozemlja, ki je trajalo do leta 1954.

Po razmejitvi na Triglavu je Aljažev stolp ostal na jugoslovanski strani meje, od mejnika je bil oddaljen 2,55 m. Mejnik št. 10 je v prepad potisnila partizanska patrulja avgusta 1944. Od jeseni 2019 je mesto mejnika obeleženo s spominsko ploščo, s čimer je bil tudi končan projekt temeljite obnove stolpa.
Foto: Jernej Hudolin, arhiv ZVKDS

bilo treba še vedno držati pravila, da je v petkilometrskem pasu dovoljeno gibanje le s člansko izkaznico, potrjeno na notranji upravi.

Za planinske ture in plezalne vzpone v 500-metrskem pasu je bilo treba najmanj osem dni prej poslati na štab KNOJ-a prošnjo z vsemi potrebnimi podatki in območjem načrtovanega gibanja.

Še vedno veljavno rapalsko mejo je bilo posebno v Cerkljansko-Idrijskem pogorju po končani vojni domačinom težko razumeti. Italijanskih vojakov in finančnikov za mejniki že dolgo ni bilo več. Domačini so imeli svoje utečene poti in sorodstvo na drugi strani, zato marsikdo ni resno jemal opozoril oblasti. Primerilo se je, da so enote KNOJ-a ustrelile domačine, ki so leta 1946 ali 1947 prehajali staro rapalsko mejo med svojimi opravki.⁵ V javnosti se tega dolgo časa ni omenjalo.

⁵ Tomaž Pavšič: *Ob stari meji*. Pričevanja in spomini. Idrinja: Bogataj, 1999.

Uradno rapalska meja izgine šele leta 1947

Februarja 1947 je bila končno podpisana Pariška mirovna pogodba, ki je stopila v veljavo pol leta pozneje, 15. septembra 1947. Cona A Julijske krajine je bila dodeljena Republiki Italiji. Cona B ter vmesni prostor, ki je bil med Morganovo linijo in sedanjo državno mejo z Italijo, pa je pripadel povojni Jugoslaviji. Šele s tem datumom je rapalska meja po dolgih sedemindvajsetih letih uradno nehala obstajati, sama italijanska zasedba pa je ponekod trajala še dve leti dlje.

V prvi številki *Planinskega vestnika* leta 1948 je Svetozar Ilešič napisal zanosen članek z naslovom *Osvojenjene gore*. Navajam nekaj odlomkov: "Dasi smo Slovenci za dobršen del svojih gora tudi to pot prikrašani, pomeni september 1947 za slovensko planinstvo vendar važno ločnico. Ko je naš vojak zasedel novo mejo, se nam je dokončno odprl velik in lep kos našega gorskega sveta.

Ni odveč, če si priključimo v spomin, kaj je slovenskemu planinstvu dala nova, težko priborjena meja. Odprla nam je vso južno stran visokih Julijskih Alp, široke predele Predalpskega hribovja, obsežne in najlepše naše kraške planote, mogočni podzemski svet našega krasa, samotne gozdove Snežnika ter mirne, skromne lepote Istre in njenih obrobnihih gora.

S Triglava ne bomo več zrl v Trento kot v prepovedano deželo. Na grebenih, ki obrobajo Komno in dolino Triglavskih jezer, ne bo več za nas konec sveta. Luknja nam ne bo le okno, v katerem nam bodo megle napovedovale slabo južno vreme.

Naše severne stene in plezalne poti po njih, kakor so one na Prisojnik in Mojstrovko, pa temačni Jalovčev ozebnik, nas ne bodo privedle iz mračnih osov čez robove na sončno stran le, da bi pogledali v zaslužnjeno svetlobo, temveč da se spustimo v Trento, Bavšico, Koritnico ter v ves široki svet sten, špikov in grebenov, ki oklepajo te doline."

Trda usoda Primorske in Notranjske za rapalsko mejo nam je torej znana, čeprav daleč premalo. Zaradi družbenih sprememb in po nepričakovanem zasku zgodovine je skozi plamene druge svetovne vojne postala bolj podobna grdi nočni mori kot resnični preteklosti. Pa to sploh ni bila in te more lahko tudi nikoli ne bi bilo konec. Najboljši primer je Južna Tirolska, poseljena z večinsko avstrijskim prebivalstvom, ki je bila prav tako del uslišanih italijanskih zahtev. Po sto letih je še vedno del Italije. ●

Ostali uporabljeni viri:

Marina Hrabar: *Kontrabant – nekoč junaštvo, danes le spomini: kontrabant čez italijansko-jugoslovansko mejo v 20. stoletju*. Magistrsko delo, Univerza na Primorskem. Koper, 2016.

Michele Di Bartolomeo in Federico Sancimino: *Dal primo colpo all'ultima frontiera. La Guardia di Finanza a Gorizia e provincia; una storia lunga un secolo*. LEG Edizioni, 2014.

Tomaž Pavšič: *Ob stari meji: pričevanja in spomini*. Idrinja: Bogataj, ABC Merkur, 2006.

Zdravko Čemažar: *Novaki, Novačani in "vazenkaš" skozi čas*. Samozaložba, 2009.

Spletna stran Zgodovinskega društva Rapalska meja. www.rapalskameja.si